

Michiel de Ruyter in de kunst

Een studie over de diverse afbeeldingen die ooit van de Ruyter vervaardigd werden.

Door: Dr. M.S. de Ruijter de Wildt en drs. L. de Ruijter de Wildt-Verlinden

In het zeventiende-eeuwse Nederland was de belangrijkste kunstvorm ongetwijfeld de schilderkunst. Veruit de meeste schilderijen zijn niet in opdracht gemaakt en waren goedkoop, zodat veel mensen in staat waren er één te kopen. Schattingen van het aantal schilderijen dat in de Gouden Eeuw gemaakt is lopen uiteen van vijf tot tien miljoen. Het wekt dan ook geen verbazing dat van een bekend en roemrucht persoon als Michiel de Ruyter vrij veel portretten en prenten zijn gemaakt en bewaard gebleven. Toen zijn populariteit steeg ontstond zowel bij de overheden als bij de bevolking een vraag naar afbeeldingen van hem. Deze hadden als doel de Luitenant-Admiraal-Generaal te tonen, in al zijn autoriteit en manhaftigheid, als persoon om trots op te zijn en als groot voorbeeld voor allen. Zo zijn er verschillende statieportretten van hem geschilderd, die vooral spectaculair en niet zo zeer menselijk zijn. Daarnaast liet De Ruyter, net als veel andere leden van de gegoede burgerij, een paar portretten voor eigen gebruik schilderen. In de zestiende eeuw was het laten schilderen van een portret nog alleen weggelegd voor de adel, maar vanaf het eind van de zestiende eeuw lieten ook steeds meer mensen uit de gegoede middenklasse zich portretteren. In de zeventiende eeuw vormden zij één van de grootste groepen opdrachtgevers. Zulk soort portretten waren vaak niet voor publiekelijk vertoon bedoeld en moesten eenvoudigweg, als een soort eigentijdse foto's, de geportretteerde vereeuwigen. In deze portretten werden natuurlijk wel die eigenschappen benadrukt die de geportretteerden het liefst in zichzelf zagen. Vaak werd op het schilderij ook naar het beroep van de geportretteerde verwezen.

Michiel de Ruyter is vijftien tot twintig keer naar het leven geportretteerd en vele malen zijn deze afbeeldingen gekopieerd, als schilderij of gravure. Het precieze aantal van deze kopieën is niet bekend, maar het moeten er vele tientallen of honderden zijn. Daarnaast zijn er verschillende zeventiende-eeuwse originele schilderijen die Michiel de Ruyter als onderwerp hebben, maar waarvoor zijn gelaat en/of zijn houding van eerdere schilderijen is overgenomen. Naast deze afbeeldingen van Michiel de Ruyter zelf, zijn er ook veel prenten, etsen en schilderijen die gebeurtenissen uit zijn leven verbeelden, zoals beroemde zeslagen, de verwonding die tot zijn dood leidde en zijn lijkstatie op de Dam in Amsterdam.

Misschien wel het bekendste portret van Michiel de Ruyter is dat van Ferdinand Bol uit 1667

Ferdinand Bol schilderij 1667

Rijks Museum, Amsterdam;
Mauritshuis, 's-Gravenhage;
Nat. Mar. Museum, Greenwich, V.K.;
Westfries Museum, Hoorn

Het werd in opdracht van de Nederlandse admiraliteiten geschilderd naar aanleiding van de Vierdaagse Zeeslag in 1666 die De Ruyter won. (al claimen de Engelsen een gelijke uitkomst) In alle admiraliteitszalen (Amsterdam, Rotterdam, Middelburg, Harlingen, Enkhuizen en Hoorn) moest er één komen te hangen, zodat

er zes exemplaren van geschilderd zijn. De exemplaren die zich, voor zover bekend, nog steeds in Nederland bevinden hangen in het Scheepvaartmuseum in Amsterdam, het Mauritshuis in Den Haag en het Westfries museum in Hoorn. Dit portret is vele malen gekopieerd en bovendien heeft Ferdinand Bol zelf, of iemand uit zijn atelier, nog vijf andere statieportretten van De Ruyter geschilderd. Het hier getoonde portret is een typisch statieportret dat De Ruyter als 'schrik der zee' toont. Zo draagt hij een officiersjas, stalen halsberg, sabel en ordeteken, houdt hij een commandostaf vast en is hij omgeven door attributen die op zeevaart en faam wijzen. Over de jas heen draagt hij een riem waaraan een sabel hangt. De wereldbol is een teken van navigatie, zijn wereldwijde werkterrein en faam, de zeekaart (met daarop zijn geboorteprovincie Zeeland) en de passers horen bij de zeevaart en de draperie is een teken van gezag. De uitstraling van macht wordt versterkt door het lage gezichtspunt van waaruit hij geschilderd is. Op de achtergrond zien we zijn vlaggenschip de Zeven Provinciën, dat vermoedelijk geschilderd is door de bekende zeeschilder Willem van de Velde de Jongere.

Net als veel andere zeventiende-eeuwse portretten volgt het schilderij een bepaalde opbouw. De personen zijn meestal voor drie kwart in 'ware grootte' afgebeeld. De personen hebben een minimale gezichtsuitdrukking, en soms licht geïdealiseerde gezichten waarbij de geportretteerde de toeschouwer kalm aankijkt. Op deze manier wilden de afgebeelde personen zo min mogelijk emoties laten zien en zo voldoen aan het ideaal van *tranquillitas*. Bij de mannen gold in ieder geval dat diegene die zijn emoties onder controle had ook de capaciteit had, om over anderen te beslissen. De mannen hebben op elegante wijze een arm in de zij met de hand naar buiten gedraaid, het lichaam naar voren gedraaid, evenals het gezicht.

Een van de vele kopieën die van dit schilderij gemaakt zijn is die van Hendrik Bary.

Gravure door Hendrik de Bary 1673.
naar het schilderij van F. Bol.

De prent toont dezelfde admiraal, maar nu met een kanonsloop aan zijn zij en omgeven door een stralenkrans. Omdat het portret van Ferdinand Bol het ideaalbeeld van een stoere admiraal moest weergeven,

is het onwaarschijnlijk dat het De Ruyter toont zoals hij er uitzag. De kunsthistoricus Max Friedländer heeft het zo geformuleerd: “Wie een veldheer moet portretteren brengt zijn voorstellingen over de eigenschappen van het beroep mee en stelt in deze veldheer de veldheer des te vastbeslotener voor, naarmate eerbetuiging en onderscheiding gewenst zijn.” Het lijkt dan ook niet verwonderlijk dat een telg uit het beroemde Florentijnse geslacht De Medici, prins Cosimo, op zijn reis door de Republiek, in zijn dagboek schrijft dat hij geen portret van De Ruyter kon vinden dat geleet. Ferninand Bol was een verdienstelijk, maar geen geniaal schilder en had niet het vermogen van een genie als Rembrandt om het gewenste representatieve met het individueel menselijke te verenigen. Dit blijkt onder andere uit de slappe rechterhand, die nauwelijks die van een vastberaden admiraal kan zijn.

Michiel de Ruyter's eerste biograaf, dominee Gerard Brandt, omschreef hem als een forse man met bruin haar, donkere scherpe ogen en smalle handen. Volgens zijn tijdgenoten was de admiraal vastberaden en moedig, maar ook nederig, bescheiden en vol vertrouwen in God. Die vastberadenheid en moed komen natuurlijk als vanzelfsprekend terug in alle statieportretten, maar zijn nederigheid en eenvoud hebben zich minder makkelijk laten vereeuwigen. Voor het eerst werd De Ruyter na de Eerste Engelse Oorlog afgebeeld, toen hij al enige bekendheid genoot maar nog niet “der Staten Rechterhand” was. De gravure werd vervaardigd door Michiel Mouzijn, in 1659, naar een prent door Gerbrand van den Eeckhout, uit 1654, Mouzijn voegde aan het oorspronkelijke portret de medaille toe, die de Ruyter in 1659 van de Deense Koning kreeg.

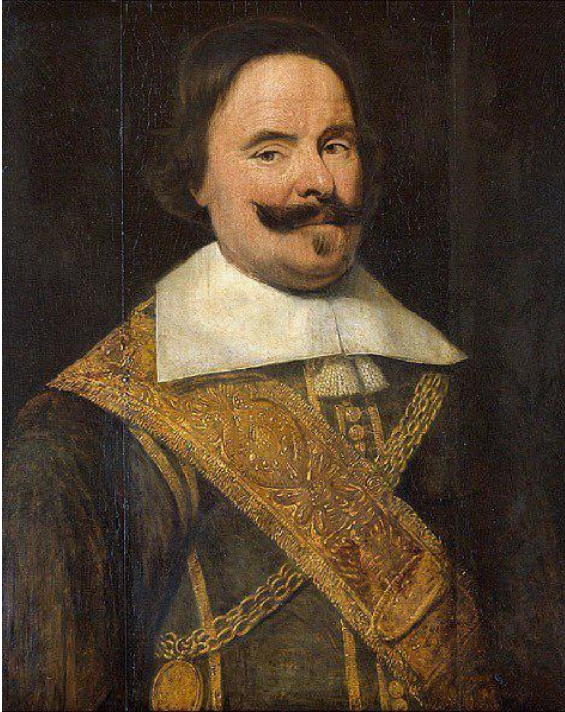

door Michiel Mouzijn, 1659.

naar een prent door M. Mouzijn,
naar Gerbrand van den Eeckhout.

stamt uit deze tijd en toont de admiraal zonder de verhevenheid die veel latere portretten kenmerkt: hij is hier volks en eenvoudig afgebeeld, omdat het nog niet nodig was hem manhaftig voor te stellen. In latere portretten zien we geleidelijk aan een verschuiving naar meer autoriteit en representativiteit en minder eenvoud en persoonlijkheid. Dit is goed te zien in het werk van de schilder Hendrick Berckman, die vijf portretten van De

Ruyter maakte. Op het eerste portret, dat Berckman in 1655 schilderde en waarvan hier een eigentijdse kopie getoond wordt,

Hendrick Berckman 1655
Zeeuws Maritiem MuZEEum Vlissingen.

staat de admiraal al wat minder eenvoudig afgebeeld, maar hier heeft hij nog een eenvoudige haardracht en een wat onwennige uitdrukking op zijn gezicht; door zijn bescheidenheid laat hij zich moeilijk op een elegante manier vereeuwigen. Het schilderij van Hendrick Berckman uit 1664

Hendrick Berckman 1664
National Maritime Museum Greenwich

is al weer formeler en toont ons een strenge admiraal met lang haar, net als op de latere statieportretten. We zien hem afgebeeld met tekenen van militaire macht en succes, zoals eretekenen, oorlogsschepen en het wapen dat hem door de Deense koning verleend werd.

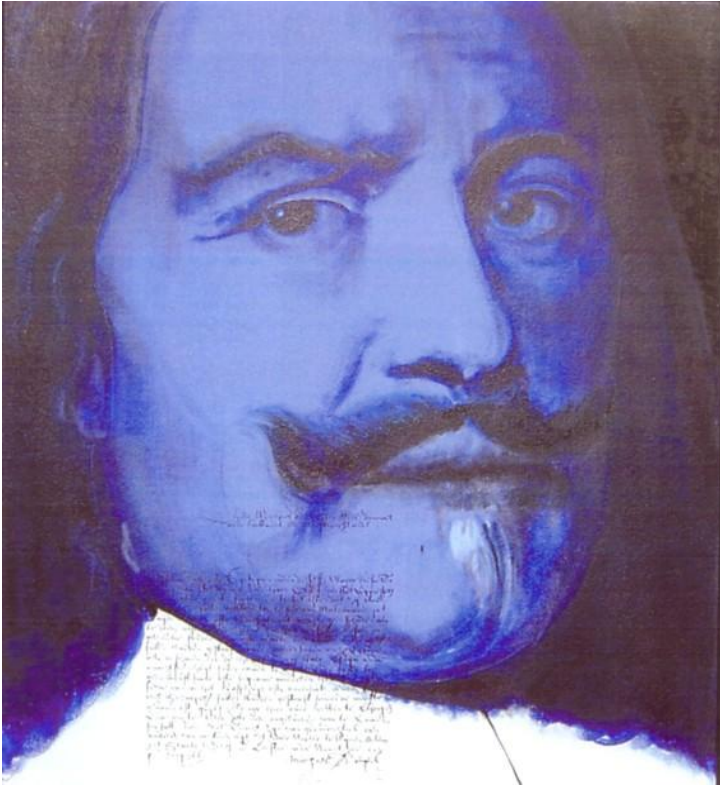

Jurriaen Jacobson schilderij (familieportret) 1662 (en later) Rijks Museum, Amsterdam

een familieportret waarvoor alle op dat moment levende gezinsleden afgebeeld werden. Michiel de Ruyter zelf werd hier geportretteerd op de wijze zoals het schilderij van Berkman uit 1664 laat zien. Het toont de admiraal als een belangrijk en goed gekleed man, terwijl hij thuis gewoon was zijn eenvoudige kapiteinskleren te dragen. Cornelia de Ruyter en haar man (echtpaar rechts) gaven vermoedelijk de opdracht voor dit schilderij. Zij waren zich absoluut bewust van de noodzaak van het representatieve. Dat het ordeteken van St. Michel, een geschenk van Lodewijk XIV er later (1666) bijgeschilderd is duidt hier ook op¹.

Toen werd het stil rond de galerij met schilderijen van de Ruyter. In latere eeuwen werden nog wel nieuwe afbeeldingen vervaardigd, maar die waren deels kopieën van (gedeelten) van bestaande schilderijen, deels van mindere bekendheid. Tot in 2000, de bekende portretschilder Nick Oudshoorn in een serie "Erflaters & Hollandse Helden" een eigentijds, portret van de Ruyter maakte. Het is een monochromatisch schilderij in acryl, waarvan een beperkt aantal zeefdrukken is afgeleid en dat - in afwachting van een definitieve plaats, met de andere schilderijen uit de reeks, een tournee maakt langs de diverse musea in Nederland. Het toont slechts het centrale deel van zijn gezicht, maar heeft daardoor een sterk suggestieve werking. Er blijkt grootheid, gezag en karakter uit de oogopslag. Op het schilderij is een tekst van een persoonlijk door hem geschreven en ondertekende brief aan zijn kapiteins opgenomen. Dit schilderij is zeker waard een verdiende plaats te krijgen in de reeks grote en bekende schilderijen die hiervoor behandeld werden en toont aan dat een man als de Ruyter een tijdloze positie veroverde in de Nederlandse geschiedenis.

¹ Het schilderij is in opdracht en met financiering van de Stichting gedurende 2013/2014 gerestaureerd. Tijdens deze restauratie zijn nieuwe feiten bekend geworden waarover door het Rijksmuseum een verslag is opgemaakt.

Nick Oudshoorn, Schilderij in Acryl, 2000
Serie "Erflaters & Hollandse helden."

De laatste afbeelding die van Michiel de Ruyter gemaakt werd, was geen schilderij of gravure, maar een dodenmasker, dat een voorstudie was voor het grafmonument in de Nieuwe Kerk in Amsterdam.

Rombout Verhulst
voorstudie voor het praalgraf 1681
Nieuwe Kerk, Amsterdam

Dit dodenmasker weerspiegelt het gezicht van de overleden admiraal en is daarmee geen momentopname van een bepaalde actualiteit, maar toont ons De Ruyter's ongeveer eigenschappen: onvoorwaardelijke discipline en onwankelbaar Godsvertrouwen. En zo lijkt het er dus op dat de meest gelijkende beeltenissen van de admiraal aan het begin en aan het eind van zijn carrière gemaakt zijn.

Kleding

De ontwikkeling van alledaags naar representatief is ook te zien in de kleding die op de verschillende portretten gedragen wordt. Op de gravure van Eeckhout is Michiel de Ruyter staande en in zijn geheel afgebeeld. Hij gaat hier gekleed in een wambuis met een verhoogde taille en vrij lange aangezette schootpanden, die in de loop van de 17de eeuw langer werden zoals op latere schilderijen te zien is. De wambuis sluit met een knoopsluiting. Nog net zichtbaar is de pofbroek die hij eronder draagt. Daarbij draagt hij een kleine eenvoudige linnen kraag.

Geheel anders is de kleding op latere portretten zoals op het vroege schilderij van Berckman. Michiel de Ruyter draagt een lange jas, de zogenaamde officiersjas of 'rock', gemaakt van een zwaardere donkere stof, afgezet met zilverkleurige knopen aan de mouwen en aan de voorkant. Vanaf het midden van zijn jas zijn de knopen open, en er over heen draagt hij een eenvoudige vierkante kraag van linnen die van voren gesloten is met akertjes. Onder de officiersjas is bij de mouwen en aan de voorkant nog net iets te zien van een wambuis. Deze werd meestal van een meer luxueuzere stof zoals zijde gemaakt.

Op het portret geschilderd door Ferdinand Bol is Michiel de Ruyter veel rijker gekleed dan in eerdere portretten. De kleding heeft meer weg van een galakostuum dan van praktische werkkleding. Om zijn hals draagt hij een witte das die is samengebonden door een witte strik. Ook hier draagt hij een officiersjas, maar deze is hier veel modieuzer en rijker gedecoreerd dan op het schilderij van Berckman. De jas heeft grote zakken aan de zijanten en mouwen die drie kwart lang zijn. Zowel op de mouwen als aan de voorzijde is de jas versierd met goudkleurige knopen, die hier meer decoratief dan functioneel lijken te zijn. De jas wordt vrijwel helemaal open gedragen en alleen ter hoogte van het middel bij elkaar gehouden door een rijk gedecoreerde riem. Hierdoor is de onder de jas gedragen kleding goed te zien. Deze bestaat uit een zeer weelderig gedecoreerde wambuis met een verhoogde taille en lang aangezette schootpanden en daaronder een bijpassende kniebroek. De mouwen lopen uit in brede stijve manchetten die onder de mouwen van de 'rock' uitkomen. De mouwen van het witte hemd dat hij draagt steken nog eens onder de wambuis uit. Om zijn middel draagt hij een oranje band met lange goudkleurige franjes. Hoe hij een soortgelijk kostuum verder draagt is goed te zien op het familieportret geschilderd door Jacobson. De wambuis loopt bijna tot aan de knieën en eronder draagt hij een bijpassende kniebroek. Zijn benen zijn bedekt met witte (zijden?) kousen die worden opgehouden door zwarte kniebanden.

Voorlopige lijst van kunstwerken²

Kunstenaar	Soort Werk	jaar	Locatie
Gerbrand van den Eeckhout	gravure naar het leven	1654	Scheepvaartmuseum, Amsterdam
Hendrik Udemans	prent	1654	Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam
Hendrick Berckman	schilderij	1655	National Maritime Museum Greenwich Verenigd Koninkrijk
Karel van Mander	schilderij	1656	Stedelijk Museum Vlissingen
Hendrick Berckman	schilderij	1660	Stedelijk Museum Vlissingen
Jurriaen Jacobson	schilderij (familieportret)	1662	Rijks Museum, Amsterdam
Hendrick Berckman	schilderij	1664	Zeeuws maritiem MuZEEum Vlissingen.

² gezien hun grote aantal zijn alle kopieën, waaronder schilderijen, gravures en etsen, weggelaten; alle werken zijn portretten tenzij anders aangegeven. (Van Michiel wordt wel gezegd, dat hij de meest geportretteerde 17^e-eeuwer is)

Willem Eversdijk	schilderij (groepsportret van admiraal de Ruyter met enige vlootvoogden en magistraatspersonen (allegorie op de haringvisserij))	1666	Maritiem Museum Rotterdam
Ferdinand Bol	schilderij	1667	o.a. Nederlands ScheepvaartMuseum, Amsterdam; Mauritshuis, 's-Gravenhage; National Maritime Museum, Greenwich, Verenigd Koninkrijk; Westfries Museum, Hoorn
Ferdinand Bol	schilderij	1667	Nederlands ScheepvaartMuseum, Amsterdam
Ferdinand Bol	schilderij	1667 / 1668	Statens Museum for Kunst, Kopenhagen, Denemarken
Hendrick Berckman	schilderij	1668	Collectie mevr. Elias-Vos, Amsterdam
Karel Dujardin	schilderij	1669	Scheepvaartmuseum, Amsterdam
Caspar Netscher	tekening op ivoor	1673	Rijksprentenkabinet, Amsterdam
Hendrick Berckman	schilderij	1675	Rijksdienst Beeldende Kunst
Rombout Verhulst	terracotta kop	1677	Rijks Museum, Amsterdam
Rombout Verhulst	beeldhouwwerk op praalgraf	1681	Nieuwe Kerk, Amsterdam
Govert Flinck	schilderij	1650-1676	
Hendrik Breukelaar (1802-1839)	schilderij (Van Speyk bij het graf van Michiel De Ruyter)	1832	Amsterdams Historisch Museum
N. Pieneman	standbeeld schilderij (De Ruyter, gewond op het scheepsdek)	1841 19e eeuw	Vlissingen Zeeuws Maritiem MuZEEum Vlissingen.

Bronvermelding:

- Aartsma, N., Michiel de Ruyter, Holle & Co., 's Gravenhage, 1942.
- Algemeen Handelsblad d.d. 22 maart 1957.
- Baard, H. P., lezing, 1972.
- Blankert, A., Ferdinand Bol Rembrandt's Pupil, Davaco Uitgevers, Doornspijk, 1982.
- Blom, A. van der, E. Kurpershoek en C. Thunnissen, Nederlandse schilderkunst. Tussen detail en grandeur, Atrium, 1997.
- Frabits, W., Looking at Seventeenth-Century Dutch Art. Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Prud'homme van Reine, R., Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenzoon de Ruyter, De Arbeiderspers, Amsterdam/Antwerpen, 1996.
- Westermann, M., The art of the Dutch Republic 1585 - 1718, Calmann and King, Londen, 1996.

Belangrijkste geraadpleegde internetsites:

- Rijks Museum, Amsterdam (www.rijksmuseum.nl).
- Mauritshuis, Den Haag (www.mauritshuis.nl).
- Collectie zoekstelsel van de maritieme musea (www.maritiemdigitaal.nl).
- National Maritime Museum, Greenwich, Verenigd Koninkrijk (www.nmm.ac.uk).